

Paul De Clerck
MUDROST LITURGIJE

III.

TEOLOŠKA DIMENZIJA LITURGIJSKOGA ČINA

Ovo je poglavlje posvećeno razmišljanju o teološkoj dimenziji liturgije. Točnije, riječ je o odnosima između teologije i liturgije, posebno o odnosima između teorije i prakse. Čvrsta sveza između Biblije i liturgije može se smatrati onim mjestom odakle proizlaze odnosi između teologije i liturgije. Obično nam se čini da liturgija koristi Bibliju, da je citira ili se njome nadahnjuje. No, valja imati na umu i drugu činjenicu, a ta je da i Biblija, barem djelomično, pronalazi svoj izvor u liturgiji.¹

Polazeći od suodnosa između Biblije i liturgije, jasno je da je i odnos između teologije i liturgije dijalektičke naravi. Uloga teologije nije samo upućivanje na sadržaj vjere kojega bi liturgija trebala izražavati. Naprotiv, liturgija je u svakom pogledu vezana uz sadržaj vjere, a teologija je ta koja bi taj sadržaj trebala razumjeti.

Liturgijska tradicija dobro poznaje latinsku izreku - *lex orandi, lex credendi* - što doslovno znači - zakon moljenja je zakon vjerovanja. Ono što je doista bitno u ovoj izreci jest sveza između molitve (liturgije) i sadržaja vjere. Ona jasno naglašava rečeni suodnos, izaziva živu pozornost spram teološke dimenzije liturgije. To je ujedno predmet promišljanja u ovom poglavlju

---

¹ O trenutnim vidovima ovoga pitanja više u članku: K. P. Jorns, "Liturgie, berceau de l'Écriture?", *La Maison-Dieu*, 189, 1992.-1., str. 55-78.

posvećenom nekim primjerima koji će nam pokazati upravo teološku ukorijenjenost liturgije.

O izreci Lex orandi, lex credendi

Izreku - *lex orandi, lex credendi* - sastavio je Prosper Akvitanski, tajnik pape sv. Lava Velikoga koji je živio sredinom V. stoljeća. Prosper se zalagao protiv pelagijanskih i semipelagijanskih hereza, kao i protiv učenika Pelagija koji su nijekali važnost milosti, te vjerovali da čovjek svojim vlastitim naporom može prispjeti k vjeri i k istinskom vjerničkom životu. Da bi pokazao pogrešnost takvoga mišljenja, Prosper citira niz koncilskih i papinskih izjava. A nakon toga nadolazi na argument koji se tiče same liturgije:

“Promotrimo - kaže Prosper - obrede zaziva svećenika, baštinenjenih od apostola, koji se slave na isti način u čitavom svijetu i u čitavoj Crkvi katoličkoj na način da molitva određuje zakon vjere (*ut legem credendi lex statuat supplicandi*).²

Evo čitava rečenica u kojoj se nalazi spomenuta izreka. Prosper tvrdi da bi pelagijanci brzo postali svjesni vlastitih pogrešaka, kada bi proučavali molitve Crkve, jer zakon moljenja tvori kriterij vjerovanja. O kojem se zakonu radu? Promotrimo li pažljivo način razmišljanja autora, brzo ćemo zaključiti da je on veoma pomno uobličen. Zapravo, zakon o kojem Prosper govori nije različit od Pavlove poruke upućene kršćanima: “Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude, za kraljeve i sve koji su na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti.” (1 Tim 2, 1-2)

Riječ je, dakle o zakonu koji se nalazi u Pismu. Međutim, *lex supplicandi* podrazumijeva i drugu razinu. Zakon moljenja je odgovor Crkve na Pavlovu odredbu. Kazuje da Crkva preko molitve obuhvaća i prinosi sav svijet Bogu. Osim toga, potrebno je imati na umu i treću razinu ovoga zakona, a to je sam sadržaj molitava Crkve koja “ište dar vjere za one koji ne vjeruju”. Ukratko, Prosper ne kani reći da je bilo koja riječ u liturgiji nositelj posebno dubokog teološkog značenja, nego naglašava da se sama liturgija veže uz istinu vjere u onoj mjeri po kojoj je

² Prospero di Aquitania, *VIII capitolo sulla grazia*; PL 51, 209-210, ili *Foi catholique* n. 537. Više o toj izreci može se naći u mojem članku “Lex orandi, lex credendi. Sens originel et avatars historiques d’un adage equivoque”, *Questions liturgiques*, 59, 1978.-4., str. 193-212.

utemeljena na Pismu i u onoj mjeri po kojoj biva u čitavoj Crkvi slavljena.

Osim Prosperove izreke, tu je i ona Augustinova. I on se slično izrazio glede zakona moljenja i zakona vjerovanja pruživši tako polazišta teološkom promišljanju liturgije. Semipelagijancu Vitalu, Augustin piše: “Sama molitva, dakle, najjasnije je svjedočanstvo milosti”.³

Već je Ciprijan govorio o *molitvi Gospodnjoj* kao zakonu moljenja (*lex orationis*). Dva stoljeća prije Prospera, biskup Kartage tvrdi da molitva Gospodnja, liturgijska molitva, predstavlja normu kršćanske molitve uopće.⁴

Teološka dimenzija liturgije

Spomenuta izreka ne odnosi se samo na liturgijske tekstove, nego i na liturgijske čine, kao i na čitave obredne cjeline.

U razjašnjavanju istoga poneki primjer nam može biti od pomoći. Jedan od tih primjera možemo naći u krštenju djece koje je postojalo mnogo prije bilo kakve teorije. Poznato je da je sv. Augustin temeljio svoja razmišljanja na crkvenoj praksi kako bi pokazao pelagijanske hereze i kako bi dokazao zbiljnost istočnoga grijeha. Naime, ako čovjek prima “jedno krštenje za oprostjenje grijeha”, a djeca nisu u stanju svjesno počinuti neki grijeh, oprostjenje grijeha preko krštenja u njihovom slučaju vrijedi samo za istočni grijeh. Time je sama liturgijska praksa bila izvor crkvenoga nauka.

Kada je riječ o krštenju djece, tu su i neki drugi primjeri. Zapadna Crkva je tek 1969. prilagodila obred krštenju djece, iako se zna da se već od V. stoljeća u Crkvi više krstilo djece negoli odraslih. U novom obredu, pitanja se ne upravljaju djeci (u ime kojih su u prijašnjem obredu odgovarali kum ili kuma), nego roditeljima koji traže krštenje za svoju djecu. To je zasigurno napredak. No, Crkva je kroz stoljeća sačuvala jedan jedinstveni red krštenja djece i odraslih upravo zato jer je zahtijevala punu svijest o značaju krsta. Posebnost krštenja djece dade se razumjeti samo ako se uzme u obzir punina značenja

---

³ “Ipsa igitur oratio clarissima est gratiae testificatio”. Ta se izreka, oblikovana u tipično augustinovome stilu, nalazi u njegovom 177. pismu (4); S. Agostino, *Le lettere*, III., Città Nuova ed., 1974., str. 862.

⁴ Cipriano, *La preghiera del Signore*, (a cura di G. Toso), Ed. UTET, 1980., str. 210 ss.

sakramenta podijeljenog odrasloj osobi. Zaista, za Novi zavjet krštenje nije vezano uz rođenje, nego uz rođenje u vjeri.

Drugi primjer odnosi se na slavlje blagdana. Papa Pio XII. proglasio je 1950. dogmu o Marijinom uznesenju na nebo. Međutim, liturgijska svetkovina Uznesenja, koje se slavi 15. kolovoza, postoji već od VII. stoljeća! I u ovom slučaju je *lex orandi* (slavlje blagdana) u uzajamnoj svezi sa *lex credendi* (dogmatska definicija) tako da se potonja oslanja na praksu!

I jedan drugi primjer svjedoči o tome. Riječ je o sprovodima. Poznate su poteškoće u pastoralnome radu u onim župama gdje ima mnogo sprovoda. Svećenici često postavljaju pitanja glede odnosa između zahtjeva za sprovodom i vjere pokojnika i njegove obitelji. Međutim, crkvena praksa je bogata značenjem. Ona ne lišava svoje članove molitve. Iako sprovodi nisu sakramenti, statistike govore da je njihova praksa mnogo učestalija negoli prakticiranje ženidaba ili pak samih krštenja. I u ovome slučaju praksa Crkve sadrži određenu teologiju. Kao dokaz može nam poslužiti uzrečica - umro je i pokopan kao pas - što se često čuje među ljudima kada netko biva pokopan bez prisustva svećenika. Molitva Crkve pred stvarnošću smrti očituje jasno vjeru u čovjeka, u njegovo dostojanstvo i u njegovo nadnaravno određenje s jedne strane, a s druge strane vjeru i nadu u Kraljevstvo Božje. Zar neće razumjeti Isusove riječi - "neka mrtvi sahranjuju mrtve" (Mt 8, 22) - onaj tko ne vjeruje da je "Bog stvorio čovjeka na svoju sliku na sliku Božju stvori ga, muško i žensko stvori ih" (Post 1, 27)? Hoće li poškopiti pokojnika blagoslovljenom vodom i hoće li ga okaditi onaj tko ne vjeruje u njegovo dostojanstvo? Zaustavimo se nakratko na ovim primjerima prije negoli promotrimo neke druge. Oni nam dostaju da shvatimo kako se liturgija ne može svesti na rubrike i propise da bi bila "valjana".

Svaki liturgijski čin nosi u sebi teološki smisao: čitanja se u euharistijskom slavlju nalaze na početku. A to znači da sve počinje sa slušanjem Drugoga koji nam dolazi ususret. Nedjeljno sabiranje zajednice očituje narav vjernika koji uskrisavaju na novi život. Polaganje ruku kod ređenja očituje dar Duha. Upravo u tim se dimenzijama pokazuje tako važna uloga liturgije u kršćanskom životu. Ponekad je razočaravajuće vidjeti kako se liturgija improvizira i kako gubi na značenju. Smiješno je vidjeti kako mnogi svećenici "žure" tijekom slavlja, ali i kako nakon slavlja traže trenutak "osobnog zahvaljivanja" kao da sama

misa nije “zahvala”! To može biti smiješno, ali u tome se vidi kako takvi stavovi ugrožavaju istinski smisao euharistije. Način moljenja izražava način vjerovanja. Od izuzetne je važnosti da liturgijski čini u tom duhu budu ispravni i valjani. I dan danas se mnoge liturgičare ne pita o teološkom smislu molitava i obreda, nego o tome je li to “liturgijski ispravno”. Na taj način se i sami liturgičari počinju osjećati kao neka vrsta nadzornika nad liturgijskim propisima, kao da liturgija nije teologija! Nažalost, u Crkvi se još uvijek ne shvaća teološki smisao liturgije, o kojem je govorio Sabor i kojega je nastojala provesti liturgijska obnova. A radi se upravo o benediktinskom pravilu, o kojemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju, kao i o glasovitoj izreci *lex orandi, lex credendi*, a koji jasno pokazuju uzajamnost vjere i liturgije, teologije i prakse. Te izreke jasno pokazuju da se liturgija ne iscrpljuje u materijalnom činjenju. Liturgija nije čista “služba” koju Crkva vrši u odnosu prema Bogu, nego je stvarnost prepuna smisla. Liturgija je nositeljica otajstva spasenja.”⁵

U sljedećim ćemo se recima posvetiti razmatranju drugih primjera među kojima sam odabrao one koji još bolje dokazuju značenje spomenutih izreka i koji se tiču aktualne situacije Crkve, sve s ciljem da što bolje uočimo teološku dimenziju liturgije.

Crkva u svojoj različitosti

Čini mi se da jedan drugi primjer još bolje očituje vrijednost izreke *lex orandi, lex credendi* i to baš zato jer se ne odnosi samo na tekstove i obrede, nego na postojanje različitih oblika liturgije. Poznato je da se liturgija razvijala u velikim kršćanskim središtima kao što su sjedišta patrijarhata. Ondje su nastajali različiti oblici obreda, kao što su koptski i etiopski obred vezan uz Aleksandriju ili siruski obred uz Antiohiju. Bizantska liturgija tako nastaje iz istočnoga ogranka, siruskog podrijetla, koji se rasprostranio sve do Indije. Sve te mjesne liturgije imaju vlastiti identitet i vlastitu autonomiju, bez obzira na to što su jedna drugu uvjetovala. Jeruzalem je izvršio odlučujući utjecaj, posebno zbog mnoštva hodočasnika koji su ondje dolazili sve od IV. stoljeća.

---

⁵ O tim vidovima promišljanja odnosa između teologije i liturgije bilo je riječi na “liturgijskim tjednima” koje je organizirao pariški Institut Saint-Serge, kao naprimjer 1969. (*Le Saint-Esprit dans la liturgie*, Roma 1977.) ili ona iz 1990. (*Liturgie, éthique et peuple de Dieu*, Roma 1991.).

Sve te liturgije postoje još dan danas. U starini, i Zapad je poznavao istu raznolikost. Rimska liturgija bila je slična onoj milanskoj. No, ona je bila još bliža sjevernoafričkoj liturgiji. Španjolska je imala bliske odnose s Istokom kao i Galija. A celska liturgija bila je sasvim posebna. Sve te različite vrste obreda nestale su pod utjecajem Rima. Prvi put kada su Karolinzi željeli osnažiti svoje krhko carstvo uz pomoć jedinstvene liturgije, a potom i onda kada je nastupila grgurovska reforma u XI. stoljeću. Od tih su liturgija ostali samo tragovi u Milanu, u Toledu i u Lionu sve do minuloga stoljeća.

Je li to samo folklor? U zapadnjačkom viđenju to može biti tako. No, rimska liturgija, ne zaboravimo, nastala je u samome Rimu, a potom se proširila na Zapadu, te po drugim kontinentima, nakon velikih otkrića u XVI. stoljeću. Postojanje različitih liturgija pokazuje različitost mjesnih crkava u jedinstvu vjere. Jedna je vjera, a različiti su izrazi te vjere. O tome na najbolji način svjedoče različite liturgije. A ta različitost proizlazi iz različitosti naroda i kultura u kojima su te liturgije nastale. Ta je činjenica posebno očevidna u slučaju sirske obreda, koji se razvio izvan granica Rimskog Carstva i izvan grčko-rimske kulture. Ta je liturgija koristila aramejski jezik - onaj isti jezik kojim je govorio Isus! Razumljivo je da je njihova liturgijska tradicija različita od one bizantinske kao i od one rimske. Međutim, ona podjednako tvori liturgijsku baštinu Crkve.

U trenutku u kojem se liturgija veže uz određeni jezik i ukorjenjuje u kulture, dolazi na vidjelo temeljni eklesiološki kriterij, koji je ujedno tradicionalan ali i iznimno plodan. Sva pitanja glede prilagodbe liturgije - mislimo ponajprije na Afriku, Aziju i Latinsku Ameriku - pronalaze na tom mjestu temeljne kriterije.⁶ S gledišta povijesti liturgije, inkulturacije nije neki novi problem. Crkva je sve od početka inkulturirala. Ono što je novo je raznolikost kultura u koje se danas kršćanstvo treba ukorijeniti. Crkvena raznolikost nije neka ideja koju su izmislili progresivni intelektualci. Raznolikost je upisana u raznolikost liturgija, koje su posebni izrazi Crkve. Kad bi Crkva sagledala svoju tradiciju, našla bi modele za rješavanje sadašnjih problema.

⁶ Uz ovo pitanje se veže "De liturgia romana et inculturatione. Instructio quarta ad executionem Constitutionis Concilii Vaticani secundi de Sacra Liturgia (ad Const. art. 37-40)" koju je objavila Kongregacija za bogoslužje i disciplinu sakramenata 25. siječnja 1994.; *Notitiae*, br. 332, vol. 30, 1994.-3., str. 80-115 (na latinskom), str. 152-166 (komentar).

Krštenje

Nakon prikaza raznolikosti crkvenih tradicija, razmotrimo поближе slavlje sakramenta krsta. Osvrnimo se najprije na način kojim se slavi krštenje, a zatim na ispovijest vjere koja ga utemeljuje.

Krštenje i Uskrs

Na početku, promotrimo ukratko način na koji se slavi krštenje. Znademo dobro da je poseban dan u kojem se slavi euharistija nedjelja. Vidjet ćemo i važnost tog dana. I krštenje je poznavalo posebno vrijeme, prije negoli se započelo s praksom krštavanja djece. Od XII. stoljeća pa sve do 1970., postojala je odredba po kojoj se djecu krstilo “što prije” (*quam primum*), tj. što prije nakon rođenja. No, u počecima na Zapadu se krštenje slavilo na Uskrs. Zašto baš na taj dan? Zato jer je to dan uskrsnuća Gospodinova, a krštenje je upravo ucjepljenje u najdublje Kristovo Otajstvo - u njegovu smrt i uskrsnuće. Na taj se dan i u tom se činu uzbiljuje ono što kaže apostol Pavao: “Ili zar ne znate: koji smo god kršteni u Krista Isusa, u smrt smo njegovu kršteni. Krštenjem smo dakle zajedno s njime ukopani u smrt da kao što Krist slavom Očevom bi uskrišen od mrtvih, i mi tako hodimo u novosti života.” (Rim 6, 3-4).

Smještajući krštenje unutar svetkovine Uskrsa, liturgija nas i na taj način poučava. I to nije nipošto beznačajno. Na taj se način izbjegava, kao što se danas često događa, da krštenje ostane samo slavlje obitelji. Uskrs je dan (ili pak noć!) u kojem se slavi krštenje. Uskrs čuva krštenje u njegovoj crkvenoj naravi. Nitko sam sebe ne može krstiti. Krštenjem se čovjek pridružuje narodu Božjem, braći i sestrama u vjeri. Ipak, nekim našim suvremenicima ta se ideja ne sviđa, jer su baštinili jedno drugačije viđenje krštenja. Njima je teško shvatljiv duboki teološki smisao vremena krštenja. Novi red krštenja, međutim, u uvodu jasno kaže: “Da se osvijetli vazmeni značaj krsta, preporučuje se da se sakrament obavi u vazmenom bdijenju ili nedjeljom, kad se Crkva spominje uskrsnuća Gospodinova. Nedjeljom će se krštenje moći obaviti i pod misom kako bi sva zajednica mogla sudjelovati kod obreda i kako bi jasnije zasjala tijesna veza između krsta i presvete euharistije.”⁷

---

⁷ Red krštenja, *Prethodne napomene*, br. 9.

Prilikom obnove reda krštenja djece 1969., mnogi su se obradovali novinom - uvođenjem liturgije Riječi. Ta je inicijativa zasigurno bila dobra. No, to je isto tako označilo konačan raskid između krštenja i uskrsnoga bdijenja. Naime, u obredu krštenja nije bilo liturgije Riječi, jer se krštenje redovito slavilo unutar velikoga bdijenja tijekom kojega se čitalo Pismo i spominjalo svih biblijskih pralikova krštenja. Taj je običaj, međutim, postao umjetan. No, i umjetne stvari nose sa sobom tragove autentične stvarnosti.

S druge pak strane, kod Kopta u Egiptu, krštenje se slavilo ponajprije na Bogojavljenje. Radi se o jednom drugom teološkom gledištu, koje nije Pavlovoga podrijetla, nego svoj izvor pronalazi u sinoptičkim evanđeljima gdje se Isusovo krštenje smješta na početak njegova javnoga djelovanja. Tako krštenje postaje čin ucjepljenja vjernika u sav Kristov život. Liturgija o tome govori a da ne razvija velike teorije.

Ispovijest krsne vjere

U svojem djelu *Duh Sveti*, sv. Bazilije piše: “Naša se vjera treba uskladiti s formulom našega krštenja”.⁸

To je izvrstan primjer za *lex orandi*. Koja je naša vjera ako ne ona koju ispovijedamo u sakramentu vjere? Drugačije nije moguće. Bazilijeva izreka mogla bi razjasniti sve naše diskusije glede krštenja i vjere. Poznato nam je, naime, ono pitanje: je li za krštenje potrebna vjera? I, povrh svega, o kakvoj se vjeri radi? Odgovara li liturgija na to pitanje? Promotrimo li dobro red krštenja, uočiti ćemo ispovijest vjere, prije samoga krštenja, a koja se sastoji od tri pitanja: “Vjeruješ li u Boga, Oca...? u Isusa Krista...? u Duha Svetoga...?”. Očigledno je da liturgija odgovara na naše pitanje: krštenje sadržava ispovijest vjere, a ta je ispovijest trojstvena.

No, odgovor bi mogao biti i precizniji. Zapravo, pitanja koja se postavljaju na krštenju, iako su u pravome smislu riječi pitanja, već u sebi nose sadržaj vjere! Slično kao i slagalice kojima se djeca igraju, a koje već sadrže rješenje. Igra između sadržaja i čina na ovom mjestu postaje veoma osjetljiva. Sama pitanja nude sadržaj trojstvene vjere, ali ne nude nikakve odgovore. Odgovor može doći samo sa strane onih kojima su upućeni. Oni

⁸ San Basilio, *Lo Spirito Santo*, 67; Città Nuova editrice, 1993., str. 184.

mogu odgovoriti negativno i odstupiti ili pak prionuti sadržaju vjere izričući svoje *da*.

Na taj se način u obrednoj formi, koja nam se može učiniti uobičajenom, jer smo se na nju odveć navikli, pruža uvid u samu strukturu vjere. Naime, ne pita se kandidata – “koja je tvoja vjera” - jer vjera ne proizlazi iz naših snaga! Kao što nas Bog prvi ljubi i daruje nam se u svojem Sinu, tako i Crkva u krštenju daruje vjeru. Crkva daje vjeru i otkriva nam u slobodi pravi odnos s Bogom. Mi doista trebamo odgovoriti i potruditi se oko svoje vjere, ali to je odgovor na Božju inicijativu koju nam Crkva posreduje. To nipošto nije uvjet kojega Bog postavlja pred nas kako bismo iziskali njegovu ljubav i krštenje, nego je to odgovor na otkrivenu Božju inicijativu. Način kojim obred ozbiljuje ispovijest vjere, ujedno otkriva samu strukturu kršćanske vjere.⁹ Nije li to upravo iznenađujuće?

Euharistija

U uvodu smo istaknuli teološki značaj strukture euharistije. Sada ćemo se osvrnuti na pitanje ustanove euharistije. Kada je Isus ustanovio euharistiju? Svi oni koji su primili barem minimum kršćanske pouke naučili su odgovor: “na posljednjoj večeri, na Veliki četvrtak”. No, s druge strane, postavlja se pitanje koji je dan posvećen slavlju euharistije? Nedjelja? Zašto to ne bi bio četvrtak, ako želimo ostati vjerni Kristovoj gesti? Tko je u pravu: klasičan odgovor ili liturgijska praksa?

Postaviti ova pitanja znači ujedno i odgovoriti na njih! Zašto se dakle Crkva od samih početaka (i to *jednom* kako točno kaže formulacija) okuplja nedjeljom na slavlje euharistije, ako ne zbog toga što je to dan uskrsnuća? I, ako dobro promislimo, euharistije ne bi bilo da Gospodin nije uskrsnuo. “Ako pak Krist nije uskrsnuo - kaže Pavao - uzalud je doista propovijedanje naše, uzalud i vjera vaša” (1 Kor 15, 14). Možemo i nastaviti: ako Krist nije uskrsnuo, nema ni vjere, ni Crkve, ni sakramenata.

Nije slučajno da se euharistija slavi baš u nedjelju. To je plod dubokog teološkog sazrijevanja. A on potvrđuje da euharistija

---

⁹ B. Seboué taj je vid posebno istaknuo u svojem članku “Les sacrements de la foi. L'économie sacramentelle, célébration ecclésiale de la justificatio par la foi” (*La Maison-Dieu*, 116, 1973.-4., str. 89-121). Autor piše: “Kada kršćanin, ispovijedajući svoju vjeru u Crkvi i pred Crkvom, prima sakrament, uzbiljuje se na konkretan način struktura Pavlova učenja o opravdanju po vjeri” (str. 92).

nije ponavljanje Večere Gospodnje, niti posmrtni agape u čast velikoga čovjeka Isusa, koji je umro kao i svi drugi. Sabrati se na slavlje euharistije u nedjelju znači utjeloviti vjeru u uskrsnuće Gospodinovo. Slaviti euharistiju u nedjelju znači potvrđivati da je ona spomen-čin smrti i uskrsnuća Gospodinova. Uostalom, nije li trenutak prepoznavanja Uskrsloga u lomljenju kruha u Emausu, zapravo večer dana Uskrsnuća? Je li to slučajno? Ako bi četvrtak bio dan euharistije, misa bi bila ništa drugo doli imitacija Večere. Ako bi to bio petak, ona bi bila spomen-čin muke i križa. Ako bi bila subota, to bi značilo da je euharistija samo iščekivanje. Međutim, potrebna je nedjelja i uskrsnuće da bi uopće postojala "euharistija", što znači čin hvale, zahvala, blagdan... Potrebno je zahvaljivati Bogu, koji je nakon križa darovao život!

S tog gledišta postaje jasno da nedjeljno euharistijsko slavlje ima bogati smisao. Možda bi, u tom smislu, trebalo na drugačiji način promišljati "stvarnu prisutnost", jer je euharistija stvarna prisutnost Uskrsloga koji nas poziva za svoj stol. Unatoč tome, uviđamo da je klasični odgovor na pitanje ustanove euharistije apologetski nastrojen, te da je usredotočen na dokazivanje činjenice da je Isus ustanovio euharistiju. Koji je odgovor bogatiji i uvjerljiviji - onaj teološki ili pak liturgijski? Zašto teologija više ne sluša vlastitu tradiciju Crkve?

Razmišljajući nad euharistijom, uočavamo da liturgija govori, a da ne razvija teorije. Smještajući krštenje unutar svetkovine Uskrsa, liturgija naviješta da je kršćanski život stalni prijelaz iz smrti u život uskrsnuća Gospodinova. Nedjeljna euharistija jasno očituje narav same euharistije pokazujući da je ona zahvaljivanje Bogu pobjedniku smrti. Bi li to mogla izreći na jasniji način?

Na nama je da ta osluhnemo mudrost liturgije. Zasigurno, nisu to odveć neshvatljive stvarnosti. Međutim, naviknuli smo na duh teološke racionalnosti pa ne uviđamo najjednostavnije stvarnosti liturgije. Druga je stvar da se to shvaćanje ne događa samo od sebe. Postoji čitav program *mistagogije*. Što znači ta riječ? "Mistagogija" znači uvođenje u otajstvo. Sastoji se u uvođenju u mudrost slavljenoga otajstva. To je liturgijska kateheza. Kao što smo vidjeli u prvom poglavlju, ona se oslanja na iskustvo liturgijskoga slavlja. Zadatak katehete, odnosno mistagoga, sastoji se dakle u uvođenju u smisao onoga što vjernik konkretno doživljava unutar slavlja. U vazmenom bdijenju nije

odveć teško razumjeti da se krštenje događa kao dioništvo na Kristovoj smrti i uskrsnuću, da označava ulazak u Crkvu, koja je sabrana u slavlju. No, često se događa i ono suprotno. Mnoge riječi ostaju bez konkretnog oslonca. A onda se čudimo zašto “nitko ništa ne razumije”! Usudio bih se reći da liturgijska kateheza ima lakši zadatak. Ona je pozvana unijeti u smisao onoga što vjernik u liturgijskom slavlju kuša. Ta kateheza ne kani zasititi ljude idejama već pripustiti u prvi plan iskustvo liturgijskoga slavlja.

Službe

Da bismo zaokružili ovaj niz primjera, možemo na koncu navest posljednja dva, koji se odnose na ređenja. Nema sumnje da su oni najsloženiji, jer mnogi vjernici ne sudjeluju na ređenjima, niti razumiju njihov značaj. Ipak, oni mi se čine značajnima: prvi primjer biskupskoga ređenja, jer očituje duboku mudrost Crkve i njezina zajedništva; a drugi primjer svećeničkoga ređenja, jer se u njemu zrcali drugačije poimanje svećenika od onoga na kojega smo naviknuli.

Biskupsko ređenje

Biskupsko ređenje odvija se preko triju susljednih obreda: izbor kandidata, molitva ređenja i euharistija.¹⁰

Izbor kandidata dolazi na prvo mjesto, jer valja dobro vidjeti tko je kandidat. Drevni je običaj Crkve da zajednica odabire kandidata. Taj običaj danas ne postoji, jer je zamijenjen drugim načinom odabira kandidata. No, koji god bio način, odabir nije isto što i ređenje. Naime, nakon što je pala odluka o budućem biskupu, vjernici su se sabirali u svojim crkvama i uz prisutnost barem triju biskupa, sudjelovali ređenju odabranika. To se ređenje sastojalo od epikletske molitve (tj. molitve zaziva Duha Svetoga) i polaganja ruku sa strane prisutnih biskupa. Ređenje se zaključuje euharistijom kojom predsjedava novi biskup, jer se njome sazda zajedništvo Crkve.

---

¹⁰ Ta je struktura vidljiva već među prvim svjedočanstvima o biskupskom ređenju kao što je *Apostolska tradicija* iz III. stoljeća. No, i u kasnijim liturgijskim knjigama lako je uočiti istu strukturu.

Iz potonjega proizlaze dva zaključka. Prije svega važno je istaknuti različitost između odabranja i ređenja, između imenovanja i molitve. Valja imati na umu tu različitost, jer ona omogućuje da nadiđemo posttridentske kontroverzije između protestanata i katolika glede razumijevanja svećeništva. U očima osrednjeg katolika, protestantski pastor nije drugo doli odabranik zajednice, dok je katolički svećenik pozvan od Boga. Ta slika, ili bolje rečeno karikatura, posvema zanemaruje prethodno istaknutu različitost. Iako je jedan čovjek odabran sa strane zajednice, taj ga odabir ne čini službenikom Crkve. Biskup, svećenik ili đakon netko može postati samo po molitvi Crkve, odnosno, po milosnom daru Božjem. Sve druge predodžbe dokidaju ova dva vida, koji se naprotiv nadopunjuju i jedan u drugome potvrđuju.

O ređenju novoga biskupa, crkvena tradicija traži prisutnost barem triju drugih biskupa. Je li to zato jer biskup ima veću odgovornost od one povjerene jednom svećeniku ili đakonu? Još jednom se nalazimo pred izuzetno zanimljivom pojavom. Prisutnost biskupa pokazuje da Crkva nije izvor službi koje u njoj postoje. Pojedina crkva ne može sama od sebe zarediti biskupa. Služba dolazi sa strane drugih kao dar Gospodinov ("On i "dade" jedne za apostole, druge za proroke, jedne opet za evanđeliste, a druge za pastire i učitelje..." Ef 4, 11). Poradi toga nije moguće ređenje biskupa bez zajedništva s biskupima obližnjih crkava. Zajedništvo crkava je zagarantirano (koliko god je to moguće) zajedništvom njihovih službenika. Nije li to zapravo pravo otkriće?

Teologija molitava ređenja

Glede ove teme napisani su zapaženi radovi,¹¹ koji su doprinijeli osvjetljavanju slike o svećeništvu, a koja je različita od one skolastičke na koju smo naviknuli.¹²

¹¹ Među prvima valja istaknuti rad B. Botte, "L'ordre d'après les prières d'ordination", *Études sur le sacrement de l'ordre*, Paris, coll. "Lex orandi", 22, 1957., str. 13-41; Vidi također P.-M. Gy, "La Théologie des prières anciennes pour l'ordination des évêques et des prêtres", *Revue de sciences philosophiques et théologiques*, 58, 1974., str. 599-617; P. De Clerck, "La Théologie des prières d'ordination", *Les Ministrés dans l'Église*, numéro special de *Prêtres diocésains*, n° 1280, mars-avril 1990., str. 156-166.

¹² Skolastika je izraz za novi oblik teologije koja se pojavila na Zapadu u XII. stoljeću. Od tada teologija više nije stvar propovjedništva ili teoloških kontroverzija,

Može nam se učiniti doista čudno, ali te molitve nisu usredotočene na ideju svećeništva, ne govore o suobličanju Kristu svećeniku, niti govore o dioništvu svećenika na biskupovome svećeništvu, nego su usmjerene na zaziv Duha. Moli da on siđe na ređenika. Slušajući te molitve, biva nam jasno da je svećeništvo u Crkvi dar Duha. Treba reći da ta ideja nije dovoljno prihvaćena sa strane zapadnjačke teologije. Zapravo ne sjećam se da je itko govorio o svećeništvu polazeći od tog motiva.

Molitva ređenja prezbitera naglašava tri dimenzije prezbiterske službe. Svećenici trebaju pomagati biskupa u vodstvu Božjega naroda, kao što su Mojsiju pomagali odabranici. Poput Aronovih sinova, svećenici slave bogoslužje. I poput suradnika apostola, svećenici surađuju u propovijedanju evanđelja. Molitva, dakle, naglašava da ređenici primaju poslanje pastira, svećenika i navjestitelja Riječi. Međutim, treba priznati da je ova molitva, tipološki oblikovana, teško razumljiva.¹³ To ne znači da ona ništa ne govori o smislu svećeništva, ponajprije samim teolozima. Zasigurno, ona progovara o nečem na što nismo naviknuli. Međutim, nije li bogatstvo tradicije upravo u tome da nam uvijek nanovo otkriva nove stvari?

Mogli bismo uzeti u obzir i druge primjere kako bismo pokazali mudrost izreke *lex orandi, lex credendi*. Vidjeli smo da *lex orandi* nije neovisna od *lex credendi*. Dovoljno je pomisliti na način oblikovanja doksologija (Slava Ocu...) i na kristološka pitanja iz IV. i V. stoljeća, ili pak na tumačenje biblijskih odlomaka u liturgiji, da bismo shvatili kako se zakon moljenja izravno odnosi na zakon vjerovanja.

No, ovi nam primjeri dostaju da uvidimo kako je liturgija "mudra". Liturgija posreduje jedno, ili bolje rečeno, više tumačenja vjere. Zato je liturgija protkana teologijom. Stoga je proučavanje liturgije posebna teološka disciplina, jer je ona sama po sebi zaokružena, kao što su to uostalom službeni

---

nego škola (*sholae*) i čvrsto utvrđenih metoda. Skolastika će ostati na snazi sve do sredine XX. stoljeća. Najpoznatiji predstavnik skolastike je bio sv. Toma Akvinski iz XIII. stoljeća.

¹³ Otac Daniélou definirao je tipologiju kao znanost o analogijama između dvaju Zavjeta. Ona je bila najprije zamišljena kao egzegetska metoda. Značajno je utjecala na liturgiju, kao što rječito govori i naš primjer. Tipologija ne uspoređuje današnje svećenike s onima iz Staroga zavjeta, kao što se može na prvi mah pomisliti, nego u starozavjetnim svećenicima prepoznaje pralik kršćanskoga svećeništva. Tipologija iščitava Stari zavjet u svjetlu Novoga, a ne obrnuto.

dokumenti Crkve.¹⁴ Unatoč neporecivoj ulozi drugih teoloških disciplina, postavlja se pitanje zašto se tako malo važnosti daje proučavanju liturgijske tradicije, koja je zapravo stalno oblikovala kršćansku svijest tijekom povijesti. Otac Congar tvrdio je da se Crkva više poistovjećuje sa svojom liturgijom, negoli sa svojom teologijom.

Ovo poglavlje mogao sam nasloviti – “inteligencija vjerovanja”. Taj izraz točno definira status teologije. No, primjere koje smo u prethodnim recima obradili, pokazali su nam da liturgija obuhvaća više na egzistencijalnom, negoli na pojmovnom planu, pravu inteligenciju vjerovanja. A ona se nudi svima onima koji joj se hoće otvoriti.

Odnosi između teologije i liturgije

Na početku ovoga poglavlja bilo je govora o odnosu između teorije i prakse. Izreka *lex orandi, lex credendi* poslužila nam je kao oslonac u utvrđivanju epistemološkog¹⁵ prioriteta liturgijskog čina spram teoloških formulacija, tj. prednost prakse pred intelektualnim razradbama. Vjerujem da smo to prvenstvo sada uspjeli razumjeti. Naime, krštenje se slavilo i prije negoli je Pavao teološki razradio krštenje u 6. poglavlju poslanice Rimljanima. Ovo se pitanje isto tako odnosi i na zaključke prethodnoga poglavlja u kojemu je bilo riječi o odnosu između unutrašnjega i vanjskoga.

Zasigurno, spomenuta izreka ne kazuje sve o odnosu između teologije i liturgije. Ona, zapravo, naglašava smjer utjecaja liturgije na teologiju. Međutim, bilo bi krivo pomisliti da teologija nije utjecala na liturgiju! Pogledajmo samo molitve sv. Lava Velikoga o svetkovini Božića, tako bogate kristologijom; ili pak svetkovinu *Tijelova (Corpus Domini)*, službeno nazvane

¹⁴ II. vatikanski sabor u dekretu o odgoju i obrazovanju svećenika (*Optatam totius*), br. 16. gdje govori o teološkim disciplinama, kaže: “Sveto bogoslužje koje treba smatrati prvotnim i neophodnim izvorom istinskog kršćanskog duha treba poučavati u skladu s 15. i 16. članom Uredbe o svetom bogoslužju.” Ovaj dekret smješta studij liturgije odmah nakon egzezeze i dogmatike, moralne teologije i kanonskoga prava. Međutim, *Ordinationes* Kongregacije za katolički odgoj, na tragu apostolske konstitucije *Sapientia christiana* iz 1979. smještaju liturgiju na šesto mjesto, nakon pastoralne teologije a prije povijesti Crkve i kanonskoga prava.

¹⁵ A to znači u redu spoznaje. Brojni primjeri pokazali su da je moguće razumijevanje polazeći od liturgijskih čina.

“svetkovina Tijela i Krvi Kristove”. A to su teološke ideje euharistije koje potječu iz XIII. stoljeća, uvedene u liturgijsku godinu po inicijativi svete Julijane iz Mont-Cornillon (Liegi). Ili pak svetkovinu Krista Kralja, koja je nastala 1925.

Svi ti primjeri nisu razlog da izokrenemo smisao izreke, kao što su činili čak i službeni dokumenti tijekom ovoga stoljeća. Posljednji primjer, kojega sam zabilježio, je dio apostolskoga pisma Ivana Pavla II. o dvadeset i petoj obljetnici saborske konstitucije, gdje kaže: “Vjernost obredima i autentičnim tekstovima je zahtjev ‘zakona moljenja’ (*lex orandi*) koji treba biti vazda u skladu sa ‘zakonom vjerovanja’ (*lex credendi*)”.¹⁶

To je doista točno. No, bilo bi bolje, u duhu izreke, istaknuti onaj drugi, autentični smisao, a taj je da je vjera u skladu sa zakonom moljenja.

Osim toga bilo bi potrebno isto tako biti oprezan kada su u pitanju različiti prijedlozi sa strane teologije liturgije. Ideja liturgijske reforme, s jedne strane nailazi na nezadovoljstvo sa sadašnjom liturgijom, a s druge strane suočava se s teološkim idejama da bi se ta situacija popravila. Neki tekstovi i obredi bili su značajno promijenjeni - što je sasvim razumljivo - budući da se nalaze unutar žive tradicije. Međutim, oni nisu sredstva da bi se precizno izrazili doktrinarni sadržaji. Oni su poetske naravi. Oni su simboličke, a ne čisto teološke forme. Prije negoli se pristupi reformama, potrebno je zapitati se o značenju, o utemeljenosti onoga što biva promijenjeno, kao i o onome novome što se želi uvesti.

Odnosi između teologije i liturgije su dijalektičke naravi. Oni se kreću u oba smjera, iako liturgijska tradicija naglašava posebnost svoje uloge spram teologije. Stoga, umjesto da ih se suprotstavlja, bilo bi bolje priznati da se i teologija i liturgija smještaju na istu razinu čovjekove aktivnosti. Lambert Beaudin, uz pomoć aristotelove misli, označio ih je obje kao umjetnost, a ne znanost.

“Teološki traktati obrađuju, dakle, dogmu i moral pod vidom znanstvenoga izlaganja i stoga logike (u filozofskom smislu te riječi) tih materija. I tako nisu temeljno usmjerene prema praktičnom oblikovanju djelovanja, pa su stoga *scientia, non ars*. Liturgijske knjige, naprotiv, nisu ni na koji način znanstveno

---

¹⁶ Br. 10, § 4. Drugi primjeri nalaze se u: enciklika *Mediator Dei* (1947.), br. 42-45; Predgovor u *Opće uredbe rimskoga misala*, br. 2, § 3.

izlaganje objavljene istine. To nisu teološki traktati. S tog gledišta, oni dijele sudbinu svetih evanđelja, Pavlovih poslanica i svih onih knjiga koji imaju za cilj doseći praktično ispunjenje u stvarnim činima, pa su stoga *ars, non scientia.*¹⁷

Ne otkriva li ovaj način razmišljanja odveć ustaljeni racionalizam kada su u pitanju religiozne stvarnosti, a tako i liturgija? U prethodnom poglavlju uočili smo prvenstvo liturgijskoga čina. Mogli bismo se upitati je li naš način slavljenja mise od trideset minuta “razmišljanja” i “koncentracije” u antropološkom smislu najprikladniji? No, dobro poznajemo osjećaj “otkrića” kada primjerice sudjelujemo na bizantinskom bogoslužju ili pak na onom iz Taize-a. Navedimo i jedan drugi primjer racionalizma. Posljednja obnova liturgije bila je izrazito stroga kada su u pitanju prijevodi molitava i tekstova. Međutim, ostavila je slobodnim izbor pjesama i glazbe. A dobro znademo do čega je sve to dovelo. Ali, tko zna napamet jednu molitvu iz misala? Pjesme, naprotiv, upisuju se duboko u naše sjećanje i imaju golem utjecaj bilo na one koji pjevaju kao i na one koji ih slušaju.

Osim toga, kroz posljednja dva poglavlja vidjeli smo da je liturgija jedna zaokružena cjelina, da ona živi od objektivnosti. Ta dimenzija liturgije nije uvijek dobro prihvaćena. Nakon posljednje liturgijske obnove, svi smo se pomalo naviknuli na promjene. Objektivnost liturgije, prema tome, nije apsolutna. Sabor je to dokazao. Međutim, ne radi se o tome da jedan tekst zamijenimo drugim, nego da shvatimo i poslušamo mudrost liturgije kako bismo mogli osposobiti konkretnu zajednicu vjernika za slavlje. Prilagoditi liturgiju ne znači, dakle, zamijeniti jedan tekst s drugim, nego iznaći načina da zajednica uzmogne postati dionik te stvarnosti, da se može liturgijom hraniti i živjeti. (Nastavlja se)

Preveo: Ivica Žižić

¹⁷ L. Beauduin, *La Piété de l'Église. Principes et faits*, Louvain 1914., str. 91.